

„ÁTOK-E VAGY ÁLDÁS? – A SZÉPSÉGIMÁDÁS”¹ *Gábor Zoltán megidézése centenáriumán*

“CURSE OR BLESSING? – THE WORSHIP OF BEAUTY”
On the Centenary of the Evocation of Zoltán Gábor
„KLETVA ILI BLAGOSLOV? – OBOŽAVANJE LEPOTE”
Na stogodišnjicu prisećanja na Zoltana Gabora

BENCE LAJOS

PhD, egyetemi előadó, József Attila-díjas költő
Maribori Egyetem, Magyar Tanszék, tanársegéd, docens (1991–1997)
Népújtság, volt főszerkesztő
Magyar Nemzetiségi Tájékoztatói Intézet, volt igazgató
lajcsi.bence@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A Vljaj Lajostól származó, kortársához, Gábor Zoltánhoz írott versében megpendített kérdésfelvetés a 20. századi művészetértelmezés egyik krédója, ars poeticája. Élet és művészsors egyvelegéből kinövő örök dilemma, melyhez a kiválasztódás és a zsenivé válás útjába álló mérhetetlen nyugtalanság és idegenség érzése társul; társadalmi szempontból mellőzöttség és akadály, melyet csak kevés művész, „szépségimádó” tudott kezelni, pszichés vonatkozásait orvosolni, gyógyítani. A konokság és a hit azonban gyöngyökkel fizetett a felkínálkozó pusztulás ellenszereként. Gábor Zoltán művészet-felfogását is élete végéig befolyásolta sorsa, nyelvében, szülőföldszeretetében megfogalmazódó, minden alternatívát elutasító, sziklaszilárd konoksága. A festményein, színhasználatában és lecsupaszított eszközhasználatában megnyilvánuló egyértelmű hang prózai műveit, recenzióit és kritikus hangú írásait is meghatározza. Az élete végéig Zágrábban élő alkotó kultúrdiplomáciai törekvései és Lendvához kötődő emlékei révén, valamint a lendvai képzőművészet diplomatájaként fő cselekvési-elkötelezettségi törekvése példamutató.

KULCSSZAVAK • szépségimádás, délvidéki avantgárd, figuratív festészet, Lendva, Hangya András, B. Szabó György

¹ A címben szereplő idézet Vljaj Lajos egyetlen, életében megjelent (1961-es) *Versék* című kötetének Gábor Zoltánnak ajánlott költeményéből való.

A száz évvel ezelőtt született Gábor Zoltánt (1922–2010) elsősorban festőként tartjuk számon, de a lendvai képzőművészet hírnevének öregbítésében, a Zala György utáni képzőművészeti nemzedékek megismertetésében, esztétikai-művészettörténeti feldolgozásában, esszéisztikus portrévázlataiban, valamint az európai művészeti irányzatok ismeretterjesztő megismertetésében is fontos szerepet vállalt. Közvetlen, gyakran névre szóló fiktív leveleiben (pl. a *Postagalambban*), esszétöredékeiben elsőként nyúlt a kortárs művészek – akik között néhány jó barátja is akadt – alkotásaihoz kritikai igényű feldolgozásaiban.

A horvát nyelven is megjelent *Elmondom* (Kazivanja) című kötetében délvidéki kortársainak, egykori iskolai, budapesti vagy zágrábi barátainak állít emléket: Hangya Andrástól Bezerédy Lujóig, B. Szabó Györgytől Schulteisz Sándoron át gyermekkori jó barátjáig, a lendvai származású, Londonban élő Strasser Dódyig. A képzőművészeti pedagógia és – mai divatos szóval – az „edukáció” terén is úttörőnek számított, ahogyan *Ápiz nyomán* (Po sledi Apisa) című, az írásbeliség kialakulásával foglalkozó könyvecskéjében a művek (szobrok, festmények) mélylélektani vizsgálódásaival foglalkozik, vagy ahogyan máshol, a barlangrajzok világában tett kiránduláson és kutakodásokban (*Combarelles, a grafika, a képzőművészet bölcsője*) a művészetek kialakulásának az evolúcióját figyeli meg – mindig is sajátos ars poeticájának büvkörében. Ennek egyik sarkított tétele így szól: művészet nélkül – a művészi érdeklődés és az ebből kinövő kreatív ösztön lévén – a művészet alapvető lényegi ismérvét véli felfedezni, az emberiség fejlődésének fő motorját, a művész kísérletező kedvének folyton-folyvást történő megújulását, alakulását.

Ennek az írásstílusnak és -készségnek a lényegi vonatkozásainál, melyet minden művészi megformálás alapjának tekint, éppúgy, mint a képzőművészeti alkotásnál is három elem kiemelését tartja szükségesnek; ezek: „...a szándék világos megfogalmazása, az elgondolás spekulatív megszerkesztése és a kivitelezés racionális rendszerbe foglalása”. Mindennek alapja természetesen a tehetség „ereje” és – különösen az írás során – a racionális keretbe foglalás igénye.

Gábor Zoltán, akit műalkotásokban gazdag, hosszú írói pályával és tehetséggel is megáldott a sors, a 20. századi művészeti irányzatok szinte mindegyikébe belekóstolt. Egy helyen az „utolsó avantgárd délvidéki festő” kitüntető jelzővel illettem én is őt. Máshol ismét – szinte mentegető szándékkal – azok között az „örökifjú” művészeknek a sorában láttattam a helyét, „akiket az experimentumok, az állandó nekirugaszkodások és a »másfélén/másképpen« állandó nyugtalansága, a tökéletes forma megtalálásának a vágya hajt”. A fentiek, valamint nyilatkozatai és a racionalitás állandó hangoztatása kizártak mindenféle l'art pour l'art és absztrakt festészet iránti szimpátiát, közeledést.

Indoklása szerint ugyanis még a naiv művészetnél is veszélyesebb módon lehet palástolni vele a giccset, a tudatlanságot, az ügyetlenséget, a dilettantizmust. Épp ezért saját művészetében és művészi hitvallásában egyaránt „a vizuális tárgyi valóság ábrázolása” az elsőrendű minőségi mérce. Ez a törekvése, azaz a festői klasszicista figuralitás és a stilizált valóság, valamint az emberi világ klasszicista-archaikus „színezettel” fokozottan vonatkozik írásművészetére is.

Írtunk a hangpróbálgatás éveiről, majd ennek folytatásaként a „befutás” időszakáról (a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveiről) is, melynek egyik legkiválóbb – az egész életmű szellemiségét, az alkotó szülőföldjétől távoli,

Gábor Zoltán-portré (Dormán László felvétele)

„száműzetésének” zágrábi magányát tükröző – szimbóluma, jelképegyüttese lett *Négy évszak* című látomásorozata, többtétéles freskója, melyen az apró részletekig kidolgozott minimalista, kubista síkra épülő stílusa sajátos, Gábor Zoltán-i jelleget ölt. A művész legnagyobb vállalkozása, örök témája, melyet nemcsak képein, de falifreskóin is továbbvitt, bővítgetett a római korban tájainkon meghonosodott szőlőkultúra, a mitológia és a történelem összefonódásával, valamint ezek szakrális jellegének kibontakoztatásával. Gábor elkötelezett művész volt, ő nem csupán gyönyörködtetni akart, de a téma „fonákját” is igyekezett megmutatni – a legtöbb esetben tiszta színekkel és az éppen aktuális politikai valóságtartalommal is. (Az *Ave Maria* című freskón például a délszláv háború emlékeit örökíti meg, amikor színes, de sérült templomi ablakok töredezettségét festi meg.)

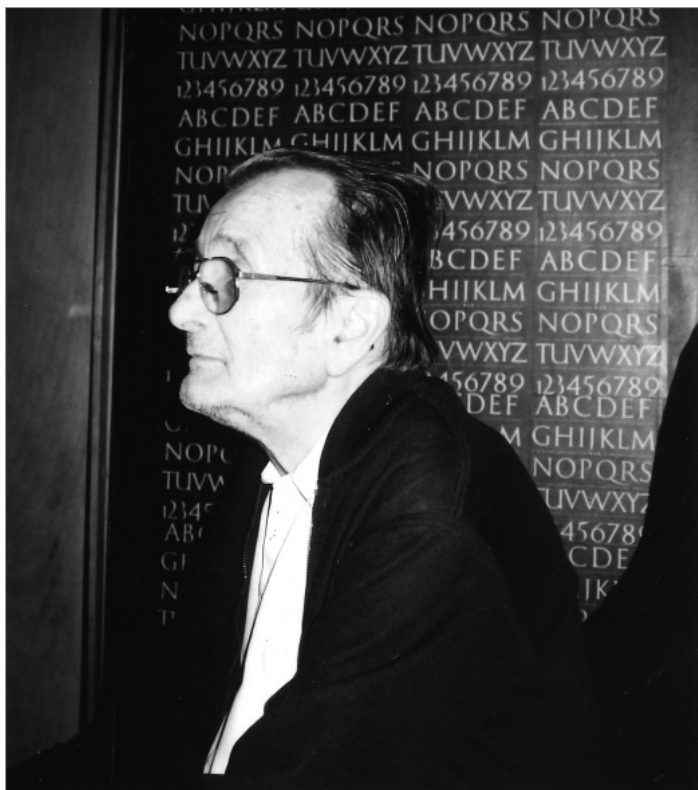
Visszatérve már említett prezentáló, ismeretterjesztő, részben kritikai tevékenységére, mellyel kortársai műveinek felmutatására törekedett, ezekben az írásokban – talán egy kicsit szokatlan módon – saját alkotásai értelmező bemutatását is vállalta, noha életében, egy-egy kiállítása kapcsán, számos katalógusban és kritikai folyóiratban neves horvát művészettörténészek (pl. Tonko Maroević is) méltatták műveit. A „kék boríték” szitanyomata így vált dísztelenségével és minimalizmusával, de túlméretezett képi igénytelenségé-

Gábor Zoltán: A lendvai vár

vel (A3-as formátum) a korrupst és bürokrata világ egyik jelképévé. Ez a motívumvilág azonban prózai írásában, a szavak-kifejezések szintjén újabb részletekkel bővül.

„A bürokrata esténként táncmurik részese. Mazna társaival karöltve örülten ropja győzelmi táncát a város fölött. Mórikáló lotyók és seggnyaló csepűragók szórakoztatják.” Hogy mégse tűnjön megfutamodásnak, a „nem szeretnék bírálattal illetni senkit” itthon jól bevált köntörfalazó-behízeltő magatartást is a „társadalmi viselkedések vadhajtásainak” nyesegetéseként veszi fel, és az ügyét nem tartja hiábavalónak, mert az „ember nélküli világban”, hol „a nép nem boldog, s goromba hiénáknak” van kiszolgáltatva, „nem él virányi tájon, semlyés a hazája és szittyó a virága: Se tuja, se lilium, se ecetfa, de még áfonya sem díszíti életét” – írja a tőle megszokott válogatott, ugyanakkor kendőzetlenül kemény szavakkal, meggyőződéssel egyértelműsítve a képi tartalmat.

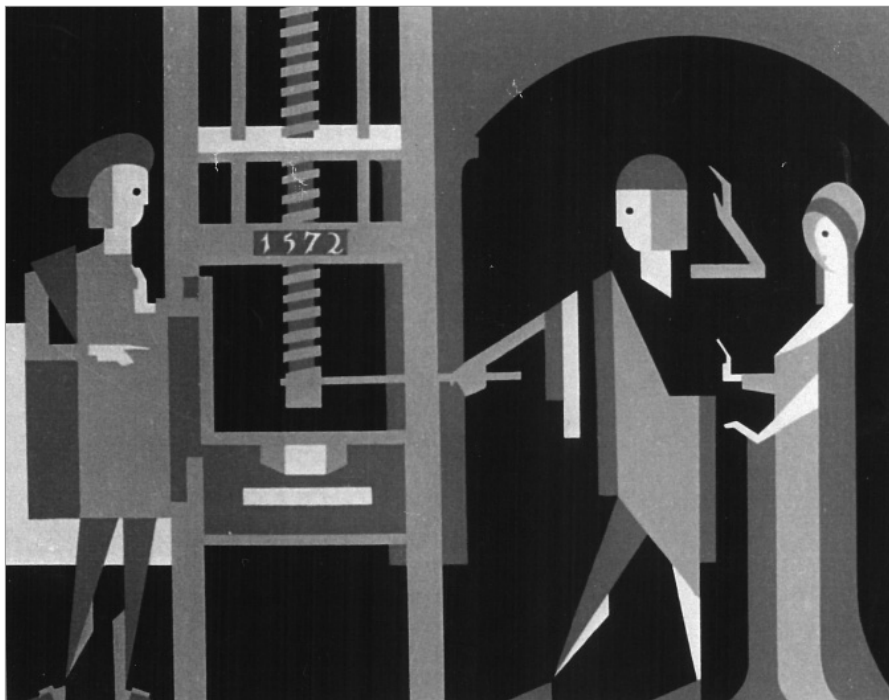

Gábor Zoltán (Meszelics László fotója)

Írásművészetét, stílusát, melyet ő maga archaikusként határozott meg, sok műfaji és multikulturális, egyúttal pedig interdiszciplináris irányzat keveredése jellemzi: a portréfestéstől az irodalmi esszéig és karcolatig, valamint a szociológiai és pszichológiai elemekig, amelyek békésen megférnek egymás mellett, ahogy a visszaemlékezés és a műkritika elemei is.

„Egy másik írás, a festő »borúlátó emberi mivoltát« és ennek a paradoxonát hivatott cáfolni, mondván, »a pesszimista ember nem ír, nem alkot«, mert minek alkosszon? [Helyette a] ...magány melankóliájára, az elmúlás feletti, őszi hangulatú, ám végeredményben tárgyilagos elmélkedés magasztosságára helyezi át a hangsúlyt” (Kalapis Rókus).

Zalai barátja, Bedő Sándor vélt, alkati jellemvonássá váló „pesszimizmusát” „nagy rálátású realistára” cseréli, „...mindig finom és képgazdagnak... Ha kemény hasonlatokra, jelzőkre vetemedik, szeretetből, »érted haragszom!« elven teszi”.

Gábor Zoltán: Anno Domini 1572 (A *Lendva története* című sorozat nyomdászatra vonatkozó méretű tablóképe)

A tanulóéveket követő franciaországi és más európai országbeli történelmi nevezetességhez, egy-egy fontosabb utazásához kapcsolódó élményeit igyekezett fiktív levelezés formájában barátaival és a leírt-szerkesztett kiadványokban másokkal is megosztani: például a *Postagalambban* Öcsivel, azaz Gálics Istvánnal. A huszonnégy levélben a művészet alakulásáról, annak a mai ember életében betöltött szerepéről ír rendkívüli szókimondással, irodalmi-mitológiai és történelmi alapértelmezéssel, háttér-információkkal. Mindent meg szeretne örökíteni írásban is, s megmutatni azoknak, akiket szeret, akik közel állnak hozzá, s nem tudja véka alá rejteni magányosságát sem, ezért már első levelét, melyet önmaga is „ellentmondásosnak és lehangolónak” nevez, egy sajnálkozó megjegyzéssel rekeszti be: „Tényleg nagyon kár, hogy nem vagy itt!”

Nem idegenkedik a párizsi alvilág zsenijének, Villonnak a rovására sem kimondani a súlyos ítéletet, melyet a középkor modernistája versekben dokumentált, s kinek – a bitót a Párizsból való száműzetésre felcserélő törvénykező ítélet után – örökre nyoma veszett. De költészete és életműve, megrázóan őszinte korrajza miatt mégis – sugallja a szerző – ma is az európai és

Gábor Zoltán: Csendélet

világirodalom nagyjai között tartjuk számon. Ha bírálja is Villont durva és trágár szóhasználatáért, sohasem moralizálásból, hanem a megértő szándéktól vezérelve, s a „jobb útra térés” soha meg nem szűnő lehetőségével operál. Gyakran nyúl a középkori ember ellentmondásos jellembeli hibáinak a felidézéséhez, ahogy ezt a *Szegény Villon bizarr élete* című korai esszéjében is teszi. Szerinte a francia költő művészi hagyatéka és erénye egy ellentmondásokkal teli korban „ellentétek sokaságában emelkedik magasra”, míg gondolatainak tisztasága, a művészi szabadság és az őszinteség máig kitetsző, neurotikus robanékonyásával hat.

Nagyon tudott haragudni, amikor az áltudományok álságait olvasva, a magyarságot az indián törzsek leszármazottjainak nevezte egyik kortársa.

Utolsó, 2010-ben a lendvai művelődési intézet (MNMI) kiadásában megjelent önéletírásának a *Keserédes emlékek* címet adta a már nagybeteg, zágrábi magányába visszahúzódó festőművész úgy foglalva össze prózai-esszéisztikus munkásságát, hogy abban egy gazdag életmű fontosabb állomásai elevenedjenek meg. Még műveinek szubjektív megítélésére is vállalkozik, amit a küzdelmekkel teli nyolcvannyolc év és a sorssal való dacolás konok hite tesz megrendítően hitelessé.

A szenzibilitással és szubtilitással (Tanja Šimonka) is megáldott író vallomásaiban „kényes témák” (nacionalizmus, a zsidók és az elesettek stb.) iránti nyitottságára is felhívja a figyelmet. Talán ő volt az, aki elsőként tett kísérletet a „lendvaiság” fogalmának tisztázására még a múlt század nyolcvanas éveiben, ami hosszú éveken át szlovének és magyarok különálló tevékenységét jelentette békében és háborúban egyaránt, s csak ritkán vált közös ügyg az egymásmellettség.

Ugyancsak utolsó írásainak egyik életrajzi és családi vonatkozásait is felvonultató élményszerű rajzában a Zoltán keresztnévválasztáson kívül neveltetéséről, identitásának alakulásáról is gyönyörű vallomást olvashatunk. A *Képzőművészet a lendvai Ugaron* című esszéjében egy-egy Ady-idézetrel veszi számba a Lendván született, „akadémiát végzett” hét képzőművésznek az irányultságát, formai-technikai elkötelezettségét: Zala Györgytől Király Ferencig, Huzjan Zdenkótól Gálics Istvánig. Ebben a pszichológia, illetve a „pszichostruktúra zsendülő folyamatában” a gyermekkor öntudatlan perceire ráarakódó „vizuális szenzációk rögzülésének” tulajdonítja a szokatlanul nagy és minőségi, valamint műfaji sokszínűség jegyében fogant nemzedéki rajzást. „Az évnek bármelyik órájában az időjárásnak bármelyik szeszélyéről van is szó, a lendvai táj mindig csodálatosan szép”, melyben a „helyi színek” elméletén jóval túlmutató szenzibilitás is megnyilvánul.

Gábor életművét, festői-képzőművészeti pályáját közeljövőben megjelenő esszéi, portréi és útirajzként feltüntetett írásai, valamint saját műveiről

írott „értékelő-ismertető” jellegű karcolatai teszik ma is izgalmas olvasmányá. Talán ezek ismeretében a festő-képzőművész életművét is jobban megértjük, aki azonban a népet megnyomorító, népnyzó gazdag bürokraták esetében nem tud és nem is kíván disztingválni.

Szülővárosához való kötődését, Lendvához való viszonyát az életmű központját képező, nagy méretű *Négy évszak* című „történelmi” tablóképein fejt ki a legtisztábban, mégpedig a gyakran váltakozó honfoglaló népek: rómaiak, hunok, magyarok, szlávok, törökök felvonulási területének, a népek átjáró hazájává váló Halikanumnak a *féltő örököséiként*.

Ezen a jubileumon talán arra az ürre is rádöbbenünk majd, amely a halála óta eltelt évtizedben keletkezett Lendva és Zágráb között a kultúra diplomáciájának hiánya miatt, és amely sokkal inkább az elszigetelésnek, mint a kapcsolatépítésnek kedvezett – veszteségünk fájó érzését tovább növelve.

ABSTRACT • The question posed in the poem of Lajos Vljaj to his contemporary, Zoltán Gábor is a credo, ars poetica of 20th-century art interpretation. This timeless dilemma stems from the convergence of life and artistic destiny, accompanied by a profound sense of restlessness and alienation in the pursuit of selection and genius. On a social level, it represents an overlooked obstacle that only a select few artists and “beauty worshipers” have successfully addressed, remedied and cured in terms of its psychological dimensions. Nevertheless, their steadfastness and faith served as valuable antidotes to the looming threat of destruction. Zoltán Gábor’s artistic vision was shaped by his circumstances, his profound love for his mother tongue and his homeland, and his unwavering determination to reject all alternatives. This distinctive voice, evident in his paintings, his use of colour, and his minimalist approach to tools, also characterised his prose, reviews, and critical writings. A resident of Zagreb until his death, his cultural diplomacy and memories of Lendava, as well as his commitment to action as a diplomat of the fine arts in Lendava, are exemplary.

KEY WORDS • worship of beauty, Délvidék avantguard, figurative art, Lendava, András Hangya, György B. Szabó

SAŽETAK • Pitanje postavljeno u poemi Lajoša Vljaj napisanoj njegovom savremeniku Zoltanu Gaboru je jedan od kreda, načela istraživanja umetnosti 20. veka. Večna dilema koja proizilazi iz mešavine života i umetničke sudbine, praćena neizmernim osećajem nemira i otuđenosti koji stoji na putu selekcije i genijalnosti; iz društvenog ugla to je oblik zanemarivanja i prepreka sa kojom

je samo nekoliko umetnika i „obožavalaca lepote” moglo da se nosi, popravi i izleči njene psihološke aspekte. Međutim su tvrdoglavost i vera urodili biseri kao lek protiv predstojećeg uništenja. Na percepciju umetnosti Zoltana Gabora je doživotno uticala njegova sudbina, kao i njegova čvrsta tvrdoglavost, izražena u njegovom jeziku i njegovoj ljubavi prema domovini, koja je odbacivala sve alternative. Jasan ton koji je evidentan u njegovim slikama kroz njegovu upotrebu boja i smanjenu upotrebu alata takođe definiše i njegova prozna dela, kritike i kritičke spise. Umetnik, koji je do kraja života živio u Zagrebu, uzoran je u svojim nastojanjima kulturne diplomatije i sećanjima na Lendavu, kao i po glavnom opredeljenju za delovanje kao diplomata lendavske likovne umetnosti.

KLJUČNE REČI • obožavanje lepote, avantgarda Delvideka, figurativno slikarstvo, Lendava, Andraš Handa, Đerđ B. Sabo

Beérkezés időpontja: 2024. november 22.

Elfogadás időpontja: 2024. november 29.